

By socken

Innehåll:

- 1 Inledning
- 2 Bevarade kyrkböcker
- 2 Litteratur
- 2 Adresser och länkar
- 3 Historik
- 8 Orter
- 10 Ortnamnen

SCB-kod: Har upphört. Ingår i 178501
GEEKOD: 1710050

By är en av Värmlands äldre socknar och omnämns troligen i medeltidsbrev första gången 1315 "bij". By blev tidigt moderförsamling i ett pastorat som också bestod av Bro, Södra Ny och Huggenäs. Under 1800-talets andra hälft uppstod en tätort på den gamla marknadsplatsen Knusesund vid Byälven. Tätorten fick namnet Säffle och upphöjdes 1882 till köping. Snart fick köpingen sin egen kyrkobokföring och 1911 avskildes den till en särskild församling. Köpingen utvidgades vid flera tillfällen på moderförsamlingen Bys bekostnad, och 1943 uppgick By kommun i borgerligt hänseende med Säffle, varvid även den kyrkliga församlingen uppgick i Säffle församling, som också blev moderförsamling i pastoratet.

Namnet By är givet efter den vid kyrkan belägna prästgården, ännu ofta kallad *By*. Namnets härledning är okänt.

By är en av Näs Härads tio socknar och har en total yta av ca 88,79 km².

By kyrka. Foto: Gunnar Jonsson

Bevarade kyrkböcker i By

- Husförhörslängder: 1751-
 - Flyttningsslängder: 1807-08 (infl.), 1815-17, 1821-
 - Födelseböcker: 1689-1727, 1729-40, 1743-79, 1781-
 - Vigselböcker: 1689-
 - Dödböcker: 1689-
-

Litteratur om By

- By kyrka [Alf Johansson](#)
 - By socken och Säffle köping [Iwan Schyman](#)
 - Värmlandsnäs från forntid till nutid, del II [Iwan Schyman](#)
 - Vår bygd och vårt samhälle [Iwan Schyman](#)
-

Adresser och länkar rörande By

- [Näs härad](#)
 - [Säffle stad](#)
 - **Föreningens sockenombud som kan svara på frågor om By**
Gunnar Jonsson
Sveavägen 6 C
661 41 Säffle
kilagenealogen@telia.com
-

Historik om By

Texten är hämtad från bokverket "Sveriges bebyggelse" 1963 av Sigurd Erixon, med välvilligt tillstånd av hans efterlevande.

By socken av redaktör Iwan Schyman

By socken upptog omkring 8.300 hektar mark på bägge sidor om Byälven mellan Harefjorden och Vänern. Socknen gränsade i väster till Tvetå, i norr till Kila och i öster till Bro, Huggenäs och Botilsäter. Den 1 jan. 1882 utbröt sig ur socknen Säffle köping på mark, som förut tillhört Sund, Säffle herrgård och Rolfserud. Med tiden skedde ytterligare inkorporeringar, och i socknen uppstod en krans av förortssamhällen kring köpingen. Den 1 jan. 1943 sammanslogs By kommun och Säffle köping till en kommunal enhet, som fick köpingens namn. Den 1 jan. 1951 inkorporerades även Tvetå, och köpingen blev samtidigt stad, den 133:e i landet.

Åkerarealen i jordbruksdelen av gamla By socken uppgår till 2.623 hektar åker, 84 hektar tomt och trädgård, 67 hektar kultiverad betesmark, 181 hektar naturlig äng och 3.760 hektar skogsmark. Åkerarealen år 1885 var 2.950 hektar. Minskningen beror här inte endast på till skogsmark utlagd åker utan på att stora arealer också upptagits till tomtmark för tätbebyggelsen.

Trakten kring Harefjorden är vacker med de relativt höga bergen, de skogklädda åsarna och åkerfälten däremellan. Man ser bergen blåna mot norr från socknens högsta punkt, Jätterösåsen i Spässlanda, 136 m ö.h. Söderut från Säffle till Nolby och Öcken är landskapet mera ett slättland med vida åkermarker och smärre skogsdungar. Utanför Byälvens mynning ligger en skärgård, Fyllingen, med många större och mindre holmar.

Socknen är rik på fornlämningar. Drygt ett 20-tal hällkistor är antecknade. Dessa har en tämligen jämn utbredning över hela socknen. Ett 70-tal lösa fornfynd från stenåldern är

också tillvaratagna. Den äldsta yxtypen här är trindyxan, som brukar hänföras till yngre stenålderns första period. Fyra sådana yxor är tillvaratagna. Fynden blir rikare under de följande perioderna, och skafthålsyxorna, som brukar i ålder jämföras med hällkistorna, utgör de talrikaste fynden. Utförlig fornlämningsförteckning är införd i bokverket "Värmlandsnäs II" av Iwan Schyman. En hällkista har undersökts av antikvarien T. J. Arne och är beskriven i Fornvännen 1917.

Det finns också ett 20-tal bronsåldersrösen, varav flera är belägna på uddar vid Vänern. På Jätterösåsen i Spässlanda ligger en grupp på fem rösen. I Hargene är det också ett fält med 150 skålgropar (älvkvarnar). De torde ha haft någon uppgift i samband med kulten, offer till moder Jord eller något sådant.

Man räknar med, att bronsen började komma till Norden vid pass 1800 år f. Kr. Omkring 1.300 m nordväst om skålgroparna i Hargene gjorde år 1843 Anders Eliasson i Rud under trädesbruk ett fint fynd. Han hittade en ornerad halsring av brons. När han 1846 plöjde åkern på samma ställe, hittade han ett flertal bronssaker. Det var två svärd, ett spiralarmband, 20 små, spetsade smala band av 2-3 tums längd, 6 fragment av dylika, 12 fragment av smala trådar, 5 bitar av en tjock halsring med spiralränder, några bitar av en urna med draksirater m.m. Oscar Montelius daterade fynden till perioden 1000-600 f. Kr. Det antas, att föremålen gömmts i jorden eller lagts ned som offer åt någon gudom. Gjutformen till det ena svärdet har man hittat i Bayern.

Flera fynd från övergångstiden mellan brons- och järnåldern är gjorda i torvmossen vid Södra Skane, 1 km nordost om platsen

för Ruds-fyndet. Det är ett par föremål av trä, som möjligen kan utgöra fångstredskap, samt en spade, helt av trä och med bladet på endast ena sidan om skaftet. Föremålen låg på ca en meters djup i torven.

De funna föremålen vittnar om olika sidor av inbyggarnas liv, spade och fångstredskap om jordbruk och jakt, svärden om fejd och handelsförbindelser med främmande folk, ringarna om konstskicklighet och sinne för prydighet, och skålgroparna har något om religion att förtälja.

De äldsta lämningarna från järnåldern är få och obetydliga. I Hargene i ett sandtag vid Mon finns brandgropar, som troligen härstammar från århundradena före Kristi födelse. Domarringarna brukar hänföras till de första 400 åren e. Kr. Sådana finns på Mon i Hargene och vid Läppetan. Ett gravfält intill gamla landsvägen i slutningen västerut vid Södra Nolby hyser urnegravar och askgömmen av smärre stenar. Där på krönet har hittats en spjutspets och några andra smärre järnföremål, som nu förvaras på Statens historiska museum. Sommaren 1960 utgrävdes och borttogs ett gravfält vid Sund, som av fynden att döma härrörde från Vendeltid och vikingatid. Det finns vidare ett gravfält på Bäcks marker i skogsdungen mellan gården och älven, ett på By prästgård i Mellanvi sydost om gården och ett i Säffle vid Trätäljagatan. I Säffle ligger också den kungshög, som kallas Trätälja-högen efter vissa spekulationer av bl.a. Fernow i "Värmlands Beskrivning". Det finns en gravhög på Bäcks mark mittför Krokstadsholmen, där ett järnsvärd, "skramasax", hittats, och även på Låkaholmen i Byälvens mynning berättas att det legat gravhögar, där man hittat rester av ett svärd, då man grävde upp ett potatisland.

På Bäcks åker i närheten av Byälven finns en plats, som heter Jungfrudansen. Den tillhör kyrkan och säges ha kommit i kyrkans ägo därigenom att tre adliga jungfrur dansade där en gång under högmässan, varpå deras fäder köpte marken och skänkte den till kyrkan för att befria jungfrurna från straff. Annars brukar i östra Mellan-Sverige labyrinter kallas jungfrudanser.

Hargene är en ålderdomlig by. Där har man fortfarande bystämma en gång om året, varvid man beslutar om byns gemensamma angelägenheter. Låkaholmen i Byälvens mynning ägs av Hargene, men ingen vet, hur holmen kommit i byns ägo. Gårdarna Västby och Nolby synes ha fått namn i förhållande till sitt läge från Hargene räknat.

Såväl nybyggen som ombyggnad av äldre hus har skett på landsbygden under en följd av år. Tätbebyggelse har uppstått runtom Säffle köping-stad, där huvudsakligen arbetare vid Billerud och andra industrier bosatt sig.

Folkmängden i By socken år 1885 var 1.985 personer. År 1941 var folkmängden 4.060 personer, och den 1 jan. 1943 skedde sammanslagning med köpingen.

Jordbruket står på en hög nivå, och uppskattningsvis torde mer än halva åkerarealen vara täckdikad. Arbetet är mekaniserat, och högst sällan ser man en häst användas i jordbruket. Foderensilering förekommer på några av de större gårdarna. På några har spannmålstorakar blivit nödvändiga genom skördetröskningen.

Genom anläggning av en damm mot Vänern utvanns år 1935 på Sjögerås ca 25 hektar mark. Ett torrlägningsföretag igångsattes 1949 på sankmarkerna mellan Hargene, Nolby och Öcken, varvid utvanns omkring 125 hektar ny åker.

Majoren Carl Fredrik Ugglå, som ägde Säffle herrgård vid början av 1800-talet, var en påhittig herre. Han konstruerade bl.a. en maskin för spridning av aska och bränd kalk på åkern. Den bestod av en tunna på två hjul, vilken anbragts i horisontellt läge. Tunnans stavar låg en halv tum åtskilda. När tunnan kördes fram över åkern, spriddes askan eller kalken jämnt över marken. Han konstruerade också ett redskap för nedmyllning av säd, nämligen en billharv med fjölar på tindlarna. När kornet såddes, föll det ner i fårorna, som sedan slätades ut med en på två hjul anbragt släpställning.

Ehuru flera gårdar driver kreaturslöst jordbruk, har ladugårdsdriften fortfarande stor betydelse. Man har uteslutande kor av SRB-rasen.

Nationalföreningen mot emigrationen verkade vid 1900-talet för det mål, som namnet antyder. Här bildades 1908 AB Värmlandshem. Brunsbol och större delen av det närbelägna Guttane förvärvades av bolaget och styckades i 22 smålotter på 10-15 tunnland, vilka snart fick ägare. De hade emellertid svårt att klara ränta och amortering på lånen och måste snart skaffa sig arbete utomgårds. Egnahemmen är kvar ännu, och deras ägare har arbete vid industrierna i Säffle.

Skogsskötseln har betydelse som ett stöd för jordbruket. Skogsägarna är anslutna till föreningen Värmlands förenade skogsägare.

Hantverk och industri har efter Säffle kanals tillkomst 1836 koncentrerats till Säffle by eller Säfflebron, som platsen för nuvarande tätorten Säffle då kallades. Där låg sedan urminnes tider en krog, som kallades Hyttan eller Skarphyttan, vilken väl mest betjänade de sjöfarande. Det var nämligen trafik på Byälven även före kanalens tillkomst. Man hade då flatbottnade båtar för trafiken uppåt älven, och vid Säfflebron fanns en omlastningsplats. Gods uppifrån lastades på säkrare Vänerbåtar och last från dessa togs ombord av de flatbottnade båtarna för vidare befordran norrut.

Här hade man också Knusesunds marknad, så nämnd i en skrivelse från Gustav Vasa den 27 jan. 1547, vari han ger Lidköpings borgare rätt att handla där. År 1682 begärde borgarna i Åmål att få flytta sin stad hit, ty här var ett för fiender västerifrån bättre skyddat ställe. Åmål hade för övrigt rätt till timmerhandel och andra affärer på Byälven, så Säffle hade också ett affärsmässigt bättre läge. Det blev intet av med denna flyttning. Knusesunds eller Knusesunds marknad pågick emellertid ända fram till 1722, då Karlstads borgare flyttade den till Varpnäs, sedan den fått privilegier på handeln här. Inofficiellt pågick marknaden ändå - det var en urgammal tradition.

Man försökte att använda det låga fallet i Säffle dels (vid mitten av 1700-talet) för ett järn- och stålmanufakturverk, dels för en kvarnanläggning. Det hela blev inte mycket mer än på papperet, ty fallet är ingenting att räkna med. En kvarn som byggdes där vid mitten av 1800-talet bar namnet "Ståa", vilket var betecknande för driften.

Det höll på att bli en tätort vid Byälvens mynning, ty Åmål flyttade omlastningsplatsen och järnvägen dit. Det var också fråga om att bygga riktig landsväg till Låka, men så blev Säffle kanal färdig 1836, och därmed förlorade Låka totalt sin betydelse. Nu började i stället hantverkare slå sig ner vid Säfflebron. År 1858 öppnade kanalbolaget handel i det gamla Tullhuset, 1863 blev platsen stationsort för provinsialläkaren, 1863 öppnades apotek, 1864 blev det poststation och 1868 telegrafstation. År 1870 var det ett 10-tal handlare och ett 40-tal hantverkare på platsen, 1871 inrättades marknader. År 1879 kom Bergslagernas järnväg med station i Säffle, och 1 jan. 1882 blev samhället köping med namnet Säffle. På hösten 1920 fick socknen elektrisk kraft. År 1883 byggdes Billeruds trämassfabrik ett stycke norr om köpingsgränsen. Denna fabrik gav med tiden arbete åt många, och även om flertalet bodde i By kommun, gjorde de dock sina inköp i Säffle. Älvängens tegelbruk startade vid sekelskiftet. År 1911 körde Skane torvströfabrik igång, och ett sågverk var några år i drift vid Spässhult.

Lantbrukarnas produkter säljs och köps i Säffle, där Värmlands lantmäns centralförening har lager och kontor, Karlstadsortens mejeriförening har mejeri och Värmlands slakteriförening har slakteri. Säffle-Tidningen och Nya Wermlands-Tidningen har största spridningen i orten.

By kyrka nämnes första gången i ett pergamentbrev av den 24 febr. 1353. En anteckning i ett sockenstämmoprotokoll 1639 ger bilden av en liten stenkyrka. År 1715 fick en byggmästare betalt för att han murat upp kyrktornet, "som av åkslag fördärvat var". År 1737 ämnade man bygga till kyrkan med ett kors på både norra och

södra sidan. Någon enighet uppnåddes dock inte. År 1745 slog blixten ner i tornet, som då måste rivas i grund. Emellertid var detta torn byggt uppe på kyrktaket, ty det heter, att kyrktaket måste rivas bort på södra, västra och norra sidan, när tornet skulle tas ned. Kyrkan var emellertid liten, och man behövde utvidga den. Domkyrkobyggaren Haller i Karlstad efterskickades i juni 1758, och han föreslog, att man skulle bygga en ny långkyrka. Haller åtog sig att bygga den för 1.100 rdr smt. Men han dog, och man gjorde upp med hans gesäll Jon Lander. Även han dog emellertid, varför man kom överens med Sven Hertz i Södra Ny, att han skulle fullborda bygget. Detta var inte färdigt förrän 1779, då prosten Elof Seidelius förrättade invigningen den 27 juni. Den gamla kyrkan låg några få meter söder om den nuvarande. Kyrkan hade vid invigningen inget torn. Det byggdes 1784. Senare uppfördes en läktare, som emellertid måste utökas 1861, då kyrkorgeln byggdes.

Tornet var under de första årtiondena försett med ett enkelt brädtak, men år 1841 byggdes den nuvarande lanterninen.

År 1872 vrakades altartavla och predikstol, som 1779 flyttats till den nya kyrkan från den gamla. Nu blev den vid denna tid vanliga altarprydnaden, korset med bårklädet, uppsatt här. Men den byttes vid restaureringen 1933 ut mot en altartavla av Gunnar Torhamn med motivet "Jesu bergspredikan". Härvid togs också den gamla predikstolen tillbaka igen. En ny orgel invigdes Kristi himmelfärdsdag 1937. Två nya kyrkklockor ringde första gången den 14 dec. 1949.

Söndagen den 14 juli 1957 invigdes den norra-nordvästra delen av kyrkogården och det där nyuppförda gravkapellet. Intill kapellet hade byggts en stapel för den medeltidsklocka, som är ett av kyrkans äldsta inventarier. Ett medeltida triumfkrucifix är placerat på högra väggen i kyrkan. Där hänger också ätterna Bagges och Nieroths vapensköldar; på vänstra väggen hänger Sassvapnet.

Den frikyrkliga verksamheten är så ny, att den från början fick sitt centrum i Säffle köping. År 1894 byggdes emellertid ett missionshus i Hargene, där missionsföreningen tillhörde Ev. Fosterlandsstiftelsen och senare Bibeltrogna vänner. 1892 byggdes av enskild person ett missionshus i Spässlanda, som skänktes till Säffle missionsförsamling, tillhörande Missionsförbundet. Missionsförsamlingen köpte 1949 Björruds nedlagda skola, varefter verksamheten i Spässlanda upphörde. Det är numera församlingarna i staden, som sköter om verksamheten på landsbygden.

Den 7 okt. 1798 läste kyrkoherden på stämman ett förslag till sockenskolors inrättande. År 1819 uppges, att en bokbindare Lake från Åmål anställdes till "ambulerade skole- och läsemästare". Ett reglemente från 1842 bestämde, att skola skulle hållas på tre stationer i socknen. Första stationen var i Återslöp eller Sunsa, den andra i Klockarstugan vid kyrkan och den tredje i Hargene eller dess närhet. År 1847 valdes lärare, och han började på första stationen. Av 127 barn var endast 27 närvarande. År 1848 beslöt man bygga skolhus i Säffle och Nolby. Barnantalet var 358, varav 209 kunde undervisas i Säffle och resten i Nolby. Skolhuset i Säffle togs i bruk den 21 aug. 1851. Det låg intill "Trätäljahögen". Skolhuset i Nolby byggdes först 1872, då församlingens andra lärare anställdes. År 1882 byggdes skolhus i Björrud, och där anställdes den tredje läraren. Man hade för övrigt nu också inrättat småskolor. År 1894 blev skolan i Säffle heltidsläsande. Där byggdes ett nytt skolhus, som stod klart den 27 sept. 1899 - nuvarande Västra skolan. Skolhuset vid Krokstad byggdes 1902. År 1901 beslöts bygga lärarbostad i Nolby.

Skolorna i Nolby, Björrud och Krokstad var halvtidsläsande till 1921, men då infördes heltidsläsningen. År 1914 togs det nya skolhuset i Annelund i bruk, och samtidigt nedlades skolan i Gunnarsbol, som pågått där sedan 1883. Annelund blev A-skola. Säffle östra skola togs i bruk höstterminen 1949. År 1940 beslöts indraga Krokstads och Björruds skolor, och skolskjutsar till Säffle

inrättades i stället. I juni 1953 nedlades även Nolby. I landsbygdsdelen av gamla By kommun finns sålunda nu inga skolor.

By och Säffle har alltid haft kyrka och skola gemensamt. När förordningen om kyrkofullmäktige trädde i kraft den 1 jan. 1932, bildade de en kyrklig samfällighet, vars högsta myndighet blev kyrkofullmäktige. Denna institution var i verksamhet, tills Säffle och By den 1 jan. 1943 bildade en gemensam kommun. När Säffle blev stad 1 jan. 1951, anslöts också Tveta till staden.

Någon föreningsverksamhet bedrivs nu inte i socknen. Förr var studiecirkeln i Nolby mycket livaktig och hade även en välövd sångkör. Nu har all föreningsverksamhet Säffle som centrum, och det blir allt glesare med folk i landsbygdsdelen av gamla By kommun.

Vid visitation i By den 15 mars 1717 frågades, på vilket sätt de fattiga i socknen

försörjes. Svaret blev: genom församlingens frivilliga gåvor allena. I mars 1776 framlades på stämman landshövdingens skrivelse om att fattighus måtte byggas. Socknen hade då 24 fattiga. År 1823 heter det, att fru Wennerberg på Norra Nolby blivit utblottad genom brand, varför man beslöt om spannmålssammanskott. Det föreslogs också att skänka henne två stockar på hemman till egen stuga. År 1863 kom fattigvården under kommunalstämman, och 1865 omslöt kommunens stat 4.310 rdr, varav 2.200 rdr för bortackordering av rotehjon. År 1870 anordnades fattiggård på Södra Nolby. År 1907 beslöts att till fattigvårdsstyrelsens disposition inköpa Klockarstugan vid kyrkan, där familjer kunde få bo som inte hade pengar till hyra. Godsägare H. C. Ahlman på Bäck och godsarrendator Gustaf Jansson på Säffle gård inköpte 1921 på egen risk den Silvénska villan i Säffleallén och hembjöd den åt kommunen till ålderdomshem. Kommunen köpte villan för 50.000 kr. Man byggde senare ett annex, som blev färdigt 1936.

Orter i By

- Binamn

* Försvunnet

Stavning enligt jordeboken

Namn	Binamn	Mantal	Jordnatur	RT90 x	RT90 y
Amnerud		1	kr	6557170	1337180
Arvsbyn		1	fr	6553550	1336380
Bakerud-	Sjögerås	2	sä	6554330	1334360
Billerud		1/4	fr	6560660	1334910
Björud		1/2	sk	6564420	1336240
Björudstorp		1/4	sk	6564000	1336920
Borgene N		1	fr	6563900	1335460
Borgene S		1/3	sk	6555280	1335010
By		Socken		6558150	1335780
By-	Prästegården	1	kr	6558150	1335950
By skärgård		Jordlägenhet	kr	6549150	1332750
Bäck		2	fr	6557880	1335860
Fagerås		1/2	sk	6563590	1332560
Gunnarsbol		1	sk	6562650	1332650
Gällsbyn	Gärdsbyn-	1/3	sk	6553900	1335400
Gärdsbyn-	Gällsbyn	1/3	sk	6553900	1335400
Hargene		1	sk	6554120	1336600
Jungfrudansen		Jordlägenhet	kr	6558340	1335260
Kopparsviken		1/4	fr	6552700	1333620
Krokstad		1	sä	6557680	1333900
Kroketån		1/4	sk	6553220	1335170
Kråkerud		1/2	fr	6562580	1335560
Kyrkerud		1/3	kr	6559240	1337280
Kyrkogården		Jordlägenhet	kr	6558210	1335780
Läppetan		1/4	fr	6556670	1337440
Mörlid		1/3	sk	6558530	1337250
Nolby N		1	sä	6554770	1336920
Nolby S		1	sä	6554590	1336850
Prästegården	By-	1	kr	6558150	1335950
Rolfserud-	Rållesrud	17/24	sk	6561070	1335190
Rolfserud-	Rållesrud	7/24	fr	6561010	1335470
Rolfserudstorp-	Rållesrudstorp	1/4	fr	6562050	1335290
Rud		1	sk	6554430	1335660
Rållesrud	Rolfserud-	17/24	sk	6561070	1335190
Rållesrud	Rolfserud-	7/24	fr	6561010	1335470
Rållesrudstorp	Rolfserudstorp-	1/4	fr	6562050	1335290
Sandbacken	Sunsa S-	1/2	fr	6563650	1334740
Sjögerås	Bakerud-	2	sä	6554330	1334360
Skammengänge*		Torp	ky		
Skane N		1	fr	6556980	1335900
Skane S		1	sä	6556410	1335850

Slankerud		1	fr	6554600	1334850
Slättvål	Slättvål N-	1/4	sk	6565560	1336500
Slättvål N-	Slättvål	1/4	sk	6565560	1336500
Smärsbol		1/3	sk	6562730	1333020
Smörgraven		1/3	fr	6552670	1334830
Spässhult	Spässöl-	1	sk	6553370	1334220
Spässlanda		1	sk	6565700	1335000
Spässöl-	Spässhult	1	sk	6553370	1334220
Ström*		1	fr	6559900	1334800
Sulerud		1/2	fr	6559100	1338090
Sund		1	sä	6559450	1335550
Sundstorp		1/4	fr	6560560	1336330
Sunsa	Sunsa N-	1	fr	6563090	1335160
Sunsa N-	Sunsa	1	fr	6563090	1335160
Sunsa S-	Sandbacken	1/2	fr	6563650	1334740
Säfte		Tätort		6560390	1335100
Säfte		2	sä	6559180	1334580
Tibble		1	fr	6558350	1332590
Vallnästorp*		1/8	sk		
Våle		1/4	sk	6557800	1337600
Vässby		1	sk	6553650	1335880
Återslöp	Återstorp-	1	sk	6562500	1334700
Återslöpstorp*		Torp	sk		
Återstorp-	Återslöp	1	sk	6562500	1334700
Öcken		1	sk	6553650	1338250

Ortnamnen i By

Källa: Sveriges ortnamn - Ortnamnen i Värmlands län

1 Amnerud

1 kr. - Amund(h)erudh 1540 1621, Amunnerud 1590, Ambnerud 1715, Amnerud 1825 **1877** jb. - Ammwndarid 1540 Skjb s. 172, Amundarid 1564 tl, -rudh 1602 värml. db, Annerud 1610 sl, Amnerödh 1648 lh, -rudh o. 1652 Gs s. 186, ampnerudh 1655 db. ~ Ä. jbr kyrkohmn (präste) 1 mtl. Utgör prästboställe. F. led. är urspr. fsv. gen. *Amunda(r)* av mansn. *Amund*. S. led. är *rud* 'röjning'. Samma namn finns även i Dalby sn, Älvdals hd (se SOV XIV s. 2).

1 Arvsbyn

1 fr. - arnwlfbsbyn 1444 dipl, Arnwlfbsbyn 1455 dipl. - Aresbänn 1540 1581, A(a)rs(s)bänn 1542 1633, Ars(s)bäen 1660 1680, Arsbjänn 1686, Ååresbinn 1546, Årsbänn 1590, Åhrsbyn el. Arssbyn 1715, Arfsbyn 1825 **1877**, EriichzBjänn 1568 jb. - Aresbyn 1546 tl, Arisbëndh, Arisbyn 1581 tl, aressby, Arssbänn 1629 db, Erssby, Eessby 1648 lh, Ärtzbyn 1694 lh, Årsbyn el. Arfzbyn o. 1700 lh, Arfwidzbyn 1750 kb, Arfsby 1760t. lh 1808 Hln. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl. F. led. är urspr. gen. av fsv. mansn. *Arnulf*. Sedan *Arnulfs*- med tiden sammandragits till *Ars*-, har detta i sen tid uppsnyggats till *Arvs*-.

1 Billerud

1/4 fr. - Billärudh 1455 dipl. - Bille^vdh 1540, Billerudh 1686, Biillerud 1542, Bullerudh 1543, Bijllerudh 1590 1680, Billerud 1568 **1877** jb. - Billa^vd 1546 tl. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl, senare torp, slutligen åter hm 1/2, 1/4 mtl). F. led. är urspr. fsv. gen. *Billa* av mansn. *Bille*. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 Björud

Björre 1/2 sk. - Börrie Rwdh 1571, Biörud(h) 1572 1725, Björud 1825 **1877** jb. - Biörryd 1556 tl, Bijöröd 1572 tl, Biörerudh 1632 db, Björkerud 1808 Hln, Björud ek bek GS. ~ Första g. jb 1571, skattetorp, sedermera hm 1/2 mtl. jb 1577-84 upptaget i Ölseruds sn. F. led. är troligen urspr. fsv. gen. *Biörna(r)* av mansn. *Björn*. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 Björudstorp

Björstorp, Björstorpet 1/4 sk. - Biörstorp 1624, Biörudztorp 1629 1725, Björudstorp 1825 **1877** jb. - Biörodztörp, Biurodztorp 1625 värml. db, Biörodhz torpet 1629 tl, Björudstorp ek bek GS, Biörnstorp 1631 db. ~ Första g. jb 1624, skattenyb. ("opt. 1620"), senare hm (1/8, 1/4 mtl). Ligger invid *Björud*.

1 Borgene, Norra

(Norra) Borgene, 1 fr. - Borgen 1540, Borg(h)enn 1542 1621, Borgene 1546, Borg^lnn 1572, Bärien(n) 1576 1590, Borien 1585, Böri(i)en 1600 1610, N^a Borgen 1715, Borgen Norra 1825 1877, Borgene Norra **1917** jb. - Boryene 1546 tl, Borien, Böriene 1610 sl, Borgan 1631 db, N^a Borgene 1790t. 1830t. lh, Borgene, Norra bek, N. Borgene ek, Borgen 1808 Hln, N. Borgen GS. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl. Ett av citaten från sl 1610 gäller *Borgene, Södra*. Namnet torde vara urspr. dat. sg. best. form *borgben(n)e* av *borg* i den gamla bet. 'brant höjd' (jfr *Takene* under *Finntorp*, Botilsäters sn). Vid gården finns en tämligen brant, ehuru föga betydande höjd. Ligger i socknens *norra* del, nära sjön Harefjorden.

1 Borgene, Södra

(Södra) Borgene 1/3 sk. - Bårigen(n) 1571 1680, Borgen(n) 1572 1686, Bårien 1576, Bårienn 1581, Börrien 1610, S^a Borgen 1715, Borgen Södra 1825 1877, Borgene Södra **1917** jb. - Borien 1648 lh, Borjene 1759 lh, Borgene 1760t. 1780t. lh, Södra Borgene(d) 1790t. lh, Borgene, Södra bek, S. Borgene ek GS. ~ Första g. jb 1571, skattetorp, senare hmn 1/3 mtl. Namnet torde vara urspr. dat. sg. best. form *borghen(n)e* av *borg* i den gamla bet. 'brant höjd'. Ligger i socknens *södra* del, nära Byälvens utlopp vid en mindre höjd.

By

Bysocken. Socknen nämnes åtminstone redan 1326. Jämlikt K. br. 7/3 1879 och 25/11 1881 utbrötos vissa områden fr. o. m. år 1882 från By socken till köpingskommun under namn *Säffle*. Köpingen bildade fr. o. m. 1911 särskild kapellförsamling. Den 27 mars 1942 förordnade K. M:t, att By socken - med undantag av en i Tvetas socken enklaverad lägenhet, som överflyttades till denna socken - skulle fr. o. m. år 1943 i kommunalt hänseende och i avseende å fastighetsredovisningen införlivas med *Säffle* köping. *Säffle* församling skulle förenas med By församling till en församling, benämnd *Säffle*. Pastoratet omfattar utom moderförsamlingen församlingarna Bro, Södra Ny och Huggenäs. Namnet är givet efter den vid kyrkan belägna prästgården, ännu ofta kallad *By* (se *Prästgården*).

Namnformer före 1540: ?by, bij 1315 SD 3 s. 216, Bý 1326 SD 3 s. 741, By sokn 1429 dipl, By sockn 1442 Lgl II s. 144, bysokn 1444 dipl, bý sogen 1499 dipl, By 1501 dipl, By soken 1503 N. o. H. II s. 72.

Jordeboksformer fr. o. m. 1540: Bý S. 1540 1610, Býý S. 1600 1725, By S. 1543 **1877**.

Övriga namnformer: By k. 1540 Skjb s. 173.

1 By skärgård

jordlägenhet kr. - By skärgård **1924** jb. ~ Upptagen i jb enligt Kammarkollegii beslut 16/2 1924. Tillhör *By* kyrka.

1 Bäck

2 fr. - ?Beck, Bäck 1415 SDns 3 s. 65, bæk (2 ggr) 1498 C 36. - Bäk 1540, Bý 1542, Beck 1543 1551, Bäck 1568 **1877** jb. - Bech 1546 tl, Becke 1581 tl. ~ Ä. jbr frälschmn 2 mtl (1540-68 2 gårdar, därav en öde 1568, tl 1546 3 gårdar). Ligger vid *Bybäcken*.

1 Fagerås

1/2 sk. - Fagerås o. d. 1568-**1877** jb. - Ffagherås 1564 tl, Ffagreåås 1581 tl, fageråssen 1632 db, Fageråsen 1750t. lh. ~ Första g. jb 1568, skattetorp, senare hmn 1/2 mtl. Upptogs 1568-71 i Tvetas sn och 1572-73 i Huggenäs sn. Ligger vid en liten ås.

1 Gunnarsbol

1 sk. - Gundersboll, Gwnderboll 1503 N. o. H. II s. 72. - Gunersbo 1540, Gunersborll 1542, Gunnarsborl 1543, -bord 1546, Gwnnorsbord 1568, Gunnars(s)- 1572 1680, Gunnars(s)- 1573 1633, Gundersboll 1576, Gunnarsbohl 1686 1723, Gunnarsbol 1825 **1877** jb. - Gwnarsbol 1546 tl, Gwnelzbool 1556 tl, Gumersbooll 1610 sl. ~ Ä. jbr skatteh. 1 mtl. F. led. är gen. av mansn. *Gunnar*, s. led. är *bol* 'hemman'.

1 Gällsbyn

Gärdsbyn 1/3 sk. - Gerdessby 1574, Gerdessbyn 1576 1590, Gärdis- 1600, Gierdesbyn 1610, Gierssbyen(n) 1621 1660, Giärs- 1633, Giähls- 1715, Giäldbbyn 1725, Giörs byen 1680, Giörsbyen 1686, Gällsbyn **1877** jb. - Gellisb. 1581 tl, Gälissbyn 1590 tl, Jalsbbyn 1629 tl, Gällsby 1634 db, Gälsby 1634 db, Jellsbyn 1643 db, Gierssby 1648 lh, Gärdsbyn 1660 db 1750 kb, Gersbyn 1760t. lh, Gerdssbyn 1790t. b. 1800t. lh, Gälsby 1808 Hln. ~ Första g. jb 1574, kyrkotorp, senare kronotorp, sedermera hmn 1/3 mtl. Nämnas nästan aldrig. F. led. är gen. av ordet *gårde* el. snarare urspr. gen. **Gärdhis* av ett fsv. *Gärdber* (jfr *Gerdber*, *Giärdber*, Lundgren, Personnamn s. 85 och *Gärdsbyn*, SOÄ XVII s. 40). Fsv. *rdh* uppträder i senare värml.dial. som "tjockt" *l*, och skrivningar som *Gälis-*, *Gäls-*, *Jals-*, som representera uttal med "tjockt" *l* (eller "tjockt" *s*-ljud), ha kommit att utläsas med "tunt" *l* (jfr *Gällserud* SOV X s. 5).

1 Hargene

1 sk. - Harien 1503 N. o. H. II s. 72, 73. - Harien 1540 1715, Her(r)ienn 1542 1610, Herienn 1581, Härienn 1585, Harjen 1725, Hargen(n) 1568 1686, Hargene 1825 **1877** jb. - Haryene, Harýene 1546 tl, Harghen 1556 tl, Harghe 1564 tl, Herghen 1590 tl, harg(n) 1619 db, Häriem 1619 db, Hargen 1657 db, Harien o. 1645 Gs s. 96, Harjene 1808 Hln, Harg 1690t. lh, Hargene 1670 db, 1750 kb 1759 1845 lh 1773 Fw s. 85. ~ Ä. jbr skattehmn 1 mtl. Namnet synes urspr. vara best. form av fsv. *hargh* 'stenkummel, stenaltare', här väl i den hos no. dial. *borg* uppträdande bet. 'bergknöl'. *Hargen* torde sedermera ombildats till *Hargene* efter den närbelägna gården S. *Borgene*. Byn ligger på ett mindre berg som höjer sig över slättmark.

1 Jungfrudansen

jordlägenhet kr. - Jungfrudansen **1919** jb. - Jungfrudansen 1714 kb. ~ Upptagen i jb jämll. kam.koll. brev d. 6/2 1919. Till namnet är knuten en sägen (känd redan från 1830), att jorden skänktes till By kyrka av tre adliga jungfrur som bot för att de dansat på midsommardagens förmiddag. Det är känt från andra håll, t. ex. som namn på en glänta i Huvudsta, Solna sn, Stockholms län (här med en helt annan förklaringsägen). Troligen betecknar det urspr. en "älvdans", i det att *jungfru* ss. ofta eljest har noa-karaktär.

1 Kopparsviken

1/4 fr. - Kåpperswijk 1629 1633, Koppers(s)wijk 1660 1686, Koppar- 1715, Kopparswijk 1725, Kopparsvik 1825 1877, Kopparsviken **1917** jb. - Kopperswijken 1649 db, -wijkan 1664 db, Kopparswijkan 1649 db, Kåps-, Kopswijken 1671 db, Kopparsviken b. 1800t. lh, -vik GS. ~ Första g. jb 1629, frälsehmn 1/4 mtl. Ligger vid *Kopparsviken*. Enligt uppgift har en *kopparfyndighet* anträffats vid viken.

1 Krokstad

1 fr (sät.) - ?Krockstade 1415, SDns 3 s. 65. - Krokstada 1540, Krogxstatha 1542, Krogsta 1543 1551, Kroksta 1686, Krockstad(h) 1686 1715, Krokstad 1725 **1877** jb. - Krockstada 1546 tl, Krogstadh 1600 tl, Krocsta 1564 tl, Kroffstadh 1649 db. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl; saknas jb 1552-1685. F. led. är väl gen. av fsv. mansn. *Krok*. S. led. är urspr. pl. av *stad* m. 'bostad' el. *stad* f. 'båtstad'. Ligger vid Byälven.

En hemmansdel heter **Brunsbol** (Brunsbohl 1715, -bol 1825 jb - Brönsbodha 1581 tl, -boll 1590 tl, Bronsbool 1600 tl, Brun(s)bool 1648 1668 db), jb 1715 frälsetorp. F. led. kan där vara gen. av det gamla mansn. *Brun*, biform till *Brune* (latiniserat *Bruno*). S. led. synes urspr. vara pl. av *bod* 'fäbod', sedermera utbytt mot *bol* 'gård'.

Jfr *Brunsbol* SOV III s. 32. - En hmnsdel med fyr vid Byälvens utlopp i Dalbosjön heter **Duse** (Dused Sve 5 s. 499, Duse Fre ek 1912 ml, Dusetorp GS). Namnets härledning är oviss. - En annan hmnsdel heter **Knistad** (Knistadh 1649 db, Knistad ek). F. led. kan vara ett öknamn **Knie* 'han med knät' och s. led. *stad* 'bostad'; jfr Sahlgren, NoB 1927 s. 66 f. - Ett rivet torp hette **Körvingen** (Korffwingen, Körffwingen 1653 db, Kärfvinge ek). Till förklaring av detta namn jfr hmnet *Kärvinge* i Eskilsåters sn. - Ett annat rivet torp hette **Stackan** (Stacka ek). Namnet är best. form av ett dial.ord *stacka* f. 'kort bit, stump' (jfr ä. sv. *stackot* 'kort'), vilket ingår i flera andra ortnamn i häradet (se t. ex. *Stackviken*, viknamn).

1 Krocketån

Krocketåna 1/4 sk. - Krocketånn 1577, -tånn 1680, Krocketånn 1581 1590, -tan(n) 1585 1600, Kråketånn 1610, Krocketå(ä)n 1633 1686, Kroocketånn 1660, Kråctån 1715, Krocketåen 1725, Krocketåna 1825 1877, Krocketån **1917** jb. - Krocketåna 1629 tl, Krocketånn 1649 db, Kråctån 1659 db, Krocketånn, -tånn 1659 db, Krocketå 1802 lh, -tan 1808 Hln, -tån GS 1914 kb. ~ Första g. jb 1577, kyrkotorp, senare kronotorp, sedermera hm 1/4 mtl. F. led. synes vara *krok* 'vrå, krök'. Den plats, där K. är beläget, kallas i db 1653 *Kroken*. S. led. är väl urspr. best. form av sv. dial. *tå* m. 'liten inhägnad betesmark för småkreatur' (betydelsen känd från Västergötland och Dalsland). Dial.uttalet tyder på att man senare ofta uppfattat den som kroppsdelens *tå*.

1 Kråkerud

1/2 fr. - Krokardud 1568, Krågerud 1572, Kråkerudh 1576 1686, Kråkerud o. d. 1581-**1877**, Kyrkerudh 1590 jb. - Kråcke'dh 1556 tl, Kråkeröd 1564 tl, Krakorudh 1605 värml. db, Krakerodh 1629 tl, Krokerod 1627 värml. db. ~ Första g. jb 1568, frälsetorp, sedermera hm 1/2 mtl. F. led. är urspr. fsv. gen. av mansn. *Krake*, y. *Kråke* el. snarare ev *kråka*. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 Kyrkerud

1/3 kr. - Kyrckiorwdh 1568, Kiörkiorudh 1660, Kircke- 1572, Kyrkierudh 1574 1600, Kyrkerud o. d. 1585 **1877** jb. - Kyrkeröd 1564 tl, -rodh 1629 tl, Korkisrudh 1602 värml. db. ~ Första g. jb 1568, kyrkotorp, senare kronotorp, sedermera hm 1/3 mtl. F. d. prästboställe; skalden Esaias Tegnér's födelseort. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 Kyrkogården

Jordlägenhet kr. Uppt. i jb jäml. kam.koll. brev den 6/2 1919.

1 Läppetan

1/4 fr. - Läppetagen 1587, -tann 1590, Leppetagenn 1600, Lappetagen 1610, Läbetan 1621, Läppetan 1633 **1877** jb. - Leppetä 1564 tl, Labbetan 1657 db, Lapeton 1750 kb, Läptan Bm s. 26. ~ Första g. jb 1587, frälsetorp, sedermera hmn 1/4 mtl. F. led. är väl liksom i no. *Lepperöd* (se Rygh, NG VI s. 28, 309) ett mansn. *Läppe*. S. led. är urspr. best. form (i dat.) av ordet *taka* 'intaga'.

1 Mörlid

1/3 sk. - Mörlid 1569, Mörlid o. d. 1572-**1877**, Myrliidh 1600, Morliidh 1610 jb. - Mörlidh 1564 tl, -lij 1629 tl, Mörelid 1572 tl, -lidh 1590 tl. ~ Första g. jb 1569, kyrkotorp, senare kronotorp, sedermera hmn 1/3 mtl. F. led. är väl dial. *mör* 'myra', s. led. *lid* 'backe'. I värml.dial. bortfaller *r* framför *l*.

1 Nolby

2 fr (sät.). - Nordby C 20 C 21. - Nolby o. d. 1540-**1877**, Norby o. d. 1542-1610, -bin 1546 1551, Nolbänn 1633 jb. - Nordby 1546 tl, Nolbydh 1581 tl. ~ Ä. jbr frälsehm 2 mtl. F. led. är dial *nol* 'nord'. Namnet synes vara givet i förhållande till Hargene och *Väsby*.

1 Prästegården

1 kr. Binamn: **By**. - Bÿy Prästegårdh 1686, Bÿy Prästgard 1715 1725, By Prästgård 1825, Prestegården 1877, Prästegården **1916** jb. - Prästegården Bÿ 1635 db, By Prästegårdh 1648 lh, By Sve 5 s. 499 1914 kb. ~ Första g. jb 1686, kronohmn 1 mtl. Prästboställe. - En lägenhet heter **Knäppan** (Knipa ek). Namnets härledning är okänd.

1 Rud

1 sk. - Rwt, Rud(h) 1503 N. o. H. II s. 72. - Rodh 1540, Roudh 1543, Roudt 1550, Rudtt(h) 1546 1548, Rud o. d. 1542-**1877** jb. - Röödh 1648 lh. ~ Ä. jbr skatteh. 1 mtl. Namnet är ordet *rud* 'röjning'.

Rällesrud

- Rollesret 1503 N. o. H. II s. 72. - Rollesrodh 1540, Rälles(s)rudh 1576 1686, Roulless- 1543, Rullessrudh 1572, Rollersrudh 1542, -rwdh 1568, Röllersz- 1546, Rullers(z)rudt 1548 1550, Rällersrudh 1581, Roles- 1590, Roliss- 1600, Rällesrud 1715 **1877** jb. - Rolluxrvd 1546 tl, Rällessrydh 1556 tl, Rollesryd 1564 tl, Rollisrudh 1572 tl, -ryd 1581 tl, Rollesse 1629 tl, Rälle(r)siö 1648 lh, Rollerud 1740 gk, Rälserud 1745 lh 1808 Hln, Rolserud 1780t. lh, Rolfserud 1840t. 1851 lh Sve 5 s. 498 plex 1914 kb, Rollserud ek bek GS, L. Rollse ek. ~ Sedan jb 1540 upptages en gård, numera uppdelad i två. F. led. är väl snarast urspr. gen. av fsv. mansn. *Rollef*. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 7/24 fr. - Ä. jbr skattehm 1 mtl tillsammans med nr 2.

2 17/24 sk. - Infört jb 1877. Skall betecknas med nr 2 enligt kammarkollegii beslut 30/2 1911. Jfr nr 1.

1 Rällesrudstorp

Rollstorp, Rollsetorp 1/4 fr. - Rollesstorp 1624, Rollesrudstorp 1633, Rällesrudstorp 1715, Rälles(s)rudstorp(h) 1660 1725, Rällesrudstorp 1825 **1877** jb. - ?Törp 1572 tl, ?Torp 1581 tl, ?Torpeth 1590 tl, Rollessetorpet 1629 tl, Rolestorp 1638 db, Rollesstorp 1639 db, Rälösatorp 1640 db, Rällersiö Torp 1648 lh, Rällerdztorp o. 1700 lh, Rällseruds Torp 1745 lh, Rälserudstorp 1750 kb, Rolfserudstorp 1851 lh, Rollserudstorp ek bek GS. ~ Första g. jb 1624, skattenyb. ("optagit 1620"), sedermera hmn (1/8, 1/4 mtl). Gränsar till *Rällesrud*.

1 Sandbacken

1/2 fr. - Sandssaug 1572, Söre Sunsagh 1576, Suns(s)ag(h) 1581 1600, Sundzhagh 1585, Sundsagh 1610, S. Suns(s)a 1621 1680 1686, S^a Sundza 1715, Söd: Sundsa 1725, Sunsa Sööra 1825, Sunsa Södra 1877, Sandbacken **1917** jb. - Södra Sunstad 1750 kb, Sunsa Sve 5 s. 498, S. Sunsa 1629 tl 1808 Hln GS, Sunsa, Södra el. Sandbacken bek, Sandbacken ek. ~ Första g. jb 1572, frälsehm 2 mtl, därefter frälsetorp, sedermera åter hm 1/2 mtl). F. led. i det äldre namnet *Sunsa*, är gen. av ordet *sund*, sannolikt i detta fall säteriet *Sund*; s. led. är urspr. (böjningsform av) *bage*, som i svagton förlorat sista vokalen samt *g* (liksom *sönda* av *söndag* o. d.). Ligger vid Byälven norr om *Sund*. Benämningen *Södra* är given i motsättning till *Norra Sunsa*.

1 Sjögerås

2 fr (sät.). - Bakörröd C 20, Bakaröd C 21. - Baga^vd 1540, Backerudh 1542 1610, Bag(h)erud(h) 1543 1568, Buggerudt 1548, - rodh 1550, Bakerud 1590 1600, Backerudh el. Siögeråss 1660, B. el. Siögeråhs 1680, B. el. Siögeråås 1686, Backerud el. Siögeåhs 1715, Sjögerås 1825 **1877** jb. - Baka^vd 1546 tl, Baake'dh 1556, Bakerudh 1564 tl, Bakarud 1581 tl, Siöråås 1648 db, Siögeråås (som för är kallat Bakerudh) 1649 db. ~ Ä. jbr frälsehm 2 mtl. F. led. i det äldre namnet *Ba(c)kerud* är väl urspr. fsv. gen. av fsv. *bakare* 'bagare' (jfr no. *Bakerød*, Rygh, NG VI s. 143 och *Bakerud* på Dal, SOÄ XVI s. 2); s. led. är *rud* 'röjning'. F. led. i namnet *Sjögerås* är urspr. fsv. gen. *siögar* av *sjö*. Gården ligger på en höjd nära Väneren. Den kan vara uppkallad efter S. i Kleva sn Vilske hd Skaraborgs l. Något skäl att med Beckman, NoB 1925 s. 16, antaga s. led. urspr. vara *os* 'älvmyrning' föreligger icke, se J. Sahlgren i NoB 1939, s. 153.

Skammengänge(n)

- Skammengenge 1568, Schamengengenn 1572, Schamngengen 1576 jb. - Skammangengian 1572 tl. ~ Upptas jb 1568-76, kyrkotorp. F: led. ser ut som fvs. pres. part. *skammande* 'bringande blygsel' och s. led. en motsvarighet till no. dial. *gjengja* 'stycke äng i skog' (ingår i flera dals. ortnamn); betydelsen skulle då bli 'den skamligt skrala skogsängen'; till stöd därför kan anföras, att ett gärde i Kila sn kallas *Skamlösan*.

1 Skane, Norra

(Norra) Skane 1 fr. - Norr'ska . . . 1540, Skadenna, Norra Skadhenne- 1542, Noreskaene 1543 1551, Noreskaenne 1546, Nore skaenne 1548, Noreskaenne 1550, Nöre Skaenne 1568, Nhore S. 1572, Skaene 1576 1585, Skane 1590 1680, Skåne 1610, N. Skane 1686, N^a S. 1715 1725, Skane Norra 1825 **1877** jb. - Skadene 1546 tl 1603 värml. db, Skaene 1556 tl, Skane 1564 tl, Norre Skaana 1581 tl, Norra Skanö 1788 lh 1914 kb, Skone 1662 db. ~ Ä. jbr frälsehm 2 mtl. Namnet *Skane* är väl ursprungl. sammansättning, där f. led. är det till sin härledning och bet. omtvistade fsv. *skadh-*, som ingår i åtskilliga ortn., bl. a. i *Skövde* (se SOÄ VIII s. 150 f. och där citerad litteratur) och s. led. urspr. *-vini* till *vin* 'betesmark'. Citaten från tl 1546-64 gälla väl både denna och *Skane, Södra*. Ligger norr om *Skane, Södra*.

1 Skane, Södra

(Södra) Skane 1 fr (sät.). - Södreskane 1540, Skadenne 1542, Södreskane 1543, Södreskaenne 1546 1550, Söderskane 1551, Södre Skaenne 1568 1573, Söndre S. 1572, S. Skane 1686, Söd: S. 1725, Skane Södra 1825 **1877** jb. - Skaana 1581 tl, Södra Skanö 1788 lh 1915 kb. ~ Ä jbr frälsehm 2 mtl. Saknas jb 1574-1680 (sammanslaget med N. Skane?). Namnet *Skane* är väl ursprungl. sammansättning, där f. led. är det till sin härledning och bet. omtvistade fsv. *skadh-*, som ingår i åtskilliga ortn., bl. a. i *Skövde* (se SOÄ VIII s. 150 f. och där citerad litteratur) och s. led. urspr. *-vini* till *vin* 'betesmark!'.
Ligger söder om *Skane, Norra*.

1 Slankerud

1 fr (rå och rör). - slankkaröd C 20, slankkaröd C 21. - Slanke^vdh 1540, Slanckarudh 1542, Slankerud o. d. 1543-**1877**, Slanngerudtt 1546, Slackerutt 1551 jb. - Slanka^vd 1546 tl, Slakeröd 1564 tl, Slakarudh 1581 tl, Slankerodh 1624 värml. db 1629 tl, Slängeröd 1648 lh. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl. F. led. är väl gammal gen. av det från fno kända tillnamnet *Slanke*. S. led. är *rud* 'röjning'.

1 Slättvål

1/4 sk. - Sletuålet 1624, Slättvålet 1629 1633, Slättvåhlet 1660 1825, Slättvållet 1680, -våhlet 1686, Slättvål 1825 **1877** jb. - Slättvåla 1629 tl, Slättvåla 1641 db, Slättvål 1656 db, Slättvålet 1669 db, Slättvålet 1674 db, Slättevål b. 1800t. lh, N. Slättvål ek, Slättvål, Norra bek. ~ Första g. jb 1624, kyrkonyb. ("optagit 1622"), sedermera hmn 1/4 mtl. S. led. är (äldst best. form av) dial.ordet *vål* 'rishög'. Benämningen *N(orra)* i bek och ek är där given till skillnad från *Slättvål* i S. Ny sn.

1 Smärsbol

1/3 sk. - Smersbol 1584, -boll 1590, Smerdzbol 1585, Smertzboll 1600, Smidtzboll 1610, Smerssbool 1660, Smärsboll 1680, Smärsbol 1825 **1877** jb. - Smersbool 1600 tl, Smörssboll 1629 tl, Smersbol 1808 Hln ek bek 1914 kb. ~ Första g. jb 1584, skattetorp. sedermera hmn 1/3 mtl. F. led. är möjligen adj. *smärt*, använt som tillnamn. S. led. är *bol* 'gård, hemman'.

1 Smörgraven

1/3 fr. - Smörgraffwen(n) 1568 1585, -graff 1572 1581, -graffuenn 1590, -graffum 1600, -grafuen 1610 1633, -grafwa 1715 1725, Smörgraven 1825 **1877** jb. - Smörgraffh 1556 tl, ?Sundgraff 1581 tl, Smörgraffua 1628 värml. db, Smöregraff 1637 db. ~ Första g. jb 1568, kyrkotorp, senare kronotorp, sedermera hmn 1/3 mtl. Namnet torde urspr. beteckna en avloppskanal, fylld av vatten med fettglänsande yta; jfr O. Lundberg i *Fataburen* 1910 s. 195.

1 Spässhult

Spässholt, Spässhål 1 sk. - Spetzhol 1540, -holt 1548, -hull 1585, Speserudh 1542, Spedhrud 1543, Spetztholt 1546, -holl 1550 1568, -hol 1551, Spesshull 1572, -hul(t)t 1600, Sposshultt 1610, Speshul 1576 1581, Spelsshult 1621, Spätzhultt 1633, Spässhwlt 1660, Spähult 1680 1715, Spässhult 1825 **1877** jb. - Spesholla 1546 tl, -håll 1556 tl, -hola 1564 tl, -holan 1572 tl, -hålan 1581 tl, Spekelholan 1581 tl, Spessholl 1629 tl, -hult ek bek GS, Spessoll 1624 värml. db, Spessööl 1641 1651 db, SPeesööl 1657 db, SPesshöl 1657 db, Spässöohl 1648 lh, Speshult 1666 db, Spetshult(såsen) Sve 5 s. 499. ~ Ä. jbr frälsehm 1 mtl, senare skattehm. F. led. synes kunna innehålla gen. av ett fsv. **spät(t)* (fno. *spatr*, no. dial *spett*, värml.dial. *spätt*) 'hackspett', kanske använt som tillnamn liksom i fno. (se Lind, No.-isl. personbinamn sp. 353). S. led. synes urspr. innehålla *hå* eller *håla*, snart omtytt till *hult* (dial. *holt*) 'skog'.

1 Spässlanda

1 sk. - (i) Spätzlandom 1414 SDns 2 s. 786, spetlandh 1503 räk. - Spetlandh 1540, -lande 1550, -landa 1585 1600, Spättlandha 1543, -lande 1568, Spettzlande 1551, Spottlanda 1610, Spässlanda 1633 **1877**, Späslanda 1680 1715 jb. - Spethlanda 1546 1581 tl, Spetlanda 1631 db, Spettlanda 1610 sl, Spetlanne 1629 tl, Spesslanda 1581 tl o. 1645 Gs s. 103 1707 1848 lh 1808 Hln bek ek 1914 kb, Speslanda 1710t. 1830t. lh 1750 kb, Spässlanda GS, Spetslanda 1780t. lh. ~ Ä. jbr skattehmn 1 mtl. Härledningen av f. led. är oviss. Det synes kunna innehålla gen. av ett fsv. *spät(t) (fno. *spætr*, no. dial. *spett*, värml.dial. *spätt*) 'hackspett', kanske använt som tillnamn liksom i fno. (se Lind, No.-isl. personbinamn sp. 353). Namnets urspr. form torde ha varit *Spättlanda*, där *ttl* som vanligt i sv. blivit *ssl*. S. led. är pl. av *land* 'terräng, företrädesvis odlad'. Jfr no. *Spetteland*, Lind, a. st., Rygh, NG IX s. 91.

Ström

- Ström 1455 1499 dipl. - Ström 1540 1624, Strönn 1542 jb. - Ström 1546 1556 tl 1652 db 1750 kb. ~ Upptas jb 1540-1624, frälsehmn 1 mtl, senare frälsetorp, 1620t. hmn 1/4 mtl, ännu jb 1715 upptaget under "Tillökningen", bland frälsetorp. Låg väl någonstades vid Byälven; jfr forsen *Strömmen*.

1 Sulerud

Sule 1/2 fr. - Sularudh 1442 Lgl II s. 144. - Sulerud o. d. 1540-**1877**, Sullerudh 1542 1686 jb. - Swlarud 1546 tl, Suleryd 1564 tl, Svleeryd 1556 tl, Suulorudh 1603, Sulerod 1628 värml. db, Sählerud o. 1700 lh. ~ Ä. jbr frälsehmn 1 mtl, senare 1/2. F. led. innehåller kanske urspr. fsv. gen. av en motsvarighet till no. dial. *sul* f. 'klave (för svin)', jfr no. dial. *sula* f. 'klyfta, skrev', värml.dial. *sula* f. 'klave, tjuga', vilket sistnämnda antagits ingå i gårdnamnet *Sulviken* (SOV XV s. 14). Gården ligger på en kilformig upphöjning, som skjuter in i slättmark. Jfr dock även det no. *Sulerud* i Eidsbergs sn och hd, Östfold fylke (Smaalenenes amt), som på 1400-talet skrives *Suflærud* m. m. och vars förra led av Lind, No.-isl. personbinamn sp. 368 med tvekan härledes ur ett personbinamn **Suflæ*. S. led. är *rud* 'röjning'. För uttalsreduktionen jfr *Kålerud* SOV XV s. 11.

1 Sund

1 fr (sät.). - ?(aff) Sunde o. 1359 Dipl. Norv. 3 s. 249, ?(scriptum) Sundis 1399 Dipl. Norv. 3 s. 249, (j) Sundegardh 1443 dipl, (j) swndagardhom 1444 dipl. - Sundh 1540, Sundh 1686, Sund 1572 **1877** jb. - Swndh 1546 tl, Sunn 1740 ggek. ~ Ä. jbr frälsehmn 1 mtl. Gården ligger vid Byälven, som där är mycket bred. Jfr värml.dial. *nor* i bet. 'avloppsälv' (eljest 'sund').

1 Sundstorp

1/4 fr (rå och rör). - Sunstorp 1624, Sundztorp 1633 1715, Sundstorp 1725 **1877** jb. - ?Sundarydh 1581 tl, Sunstörp 1628 värml. db, Sunstorpet 1750 kb. ~ Första g. jb 1624, frälsenyb. ("optagit 1619"), snart hmn 1/4 mtl. Hör under *Sund*.

1 Sunsa

1 fr. - Szwndzhagha 1534 fogderäk. - Sudsagu 1540, Sundsaghe 1542, Sunds(s)agh 1543, Sunds- 1550, Sunsaga 1546, Swnsage 1551, Sundzhaga, Swndzhage 1568, Sundssaug 1572, Nörr Sunsagh 1576, Sunsagh 1581 1590, Sundzhagh 1585, Sunssag 1600, Sundsagh 1610, Sunsa 1621 **1917**, N. Sunssa 1633 1680, N. Sunsa 1686, N^a Sundza 1715, N^a Sunsa 1725, Sunsa Norra 1825 1877 jb. - Sudzhaga 1546 tl, Södshagha 1556 tl, Sundzha 1564 tl, Sunsa 1581 b. tl, N. Sunsa 1629 db 1808 Hln ek GS, Ö. Sunsa ek, Sunsa, Östra, Sunsa, Norra bek, Norra Sunstad 1750 kb, Norra Sunsa Sve 5 s. 498. ~ Ä. jbr frälshmn 2 mtl. F. led. är gen. av ordet *sund*, sannolikt i detta fall säteriet *Sund*; s. led. är urspr. (böjningsform av) *hage*, som i svagton förlorat sista vokalen samt *g* (liksom *sönda* av *söndag* o. d.). Ligger vid Byälven norr om *Sund*. Benämningen *Norra* är given i motsättning till Sandbacken, förr *Södra Sunsa*; detta hemman sträcker sig i en lång, smal remsa i nordlig riktning väster om S., varigenom en del av Sandbacken kommer nordligare och en del sydligare än (Norra) Sunsa. I bek (och ek) delas Sunsa i *S.*, *Norra* och *Östra*, vartdera om 1/2 mtl.

Säffle

köping. - Sundzbacken 1652 db; Bro(o)backen o. 1666 Gs s. 341 1773 Fw s. 63 och 114; Knusbacken vid Saflebroon(!) 1671 db, (Knuts backen 1765 En s. 173), Knutsbacken 1773 Fw s. 115 (Sve 5 s. 499); Knusesund 1779 Fw s. 504; Seffle 1879 k. br. ek bek GS By, Säffle plex. ~ Se sockennamnet och hmnet *Säffle*.

Vid Säfflebron hölls tidigt marknad vid Nativitatis Mariæ (8 sept.). Sådan omnämnes av Vismenius 1637 (Vism B 2). Det är denna marknad, som i förening med den starka trafiken på Säffle kanal i sen tid föranlett köpingens upprättande på det ställe, där marknadsplatsen fanns. Denna plats kallades i äldre tider *Brobacken* (efter *Säfflebron*), *Knu(t)sbacken*, *Sundsbacken* och *Knusesund*. Namnet *Knutsbacken* betecknar hos En och

Sve Värmlands största gravhög, belägen väster om Byälven i Säffle köping och av Fernow utan något som helst skäl uppgiven som "Olof Trätäljas hög" (jfr *Trätäljakullen*, höjder); det förekommer nu som namn på ett kvarter i Säffle.. F. led. däri är väl urspr. gen. av mansn. *Knut* (jfr *Knus*, hemmansdel i Boda, Kila sn, och skrivningar som *Jngrin Knusdr* 1677 Gillbergs hds db s. 299, *Erich Knusson* 1677 a. st. s. 316).

Namnet *Knusesund* har i sen tid använts som namn på den plats, där S. ligger. F. led. däri är troligen urspr. **Knutsed*, vari s. led. är *ed* 'passage vid en fors' och åsyftar passagen vid den fors, *Strömmen*, där nu slussen finns. Jfr natur. Enligt Schyman, By sn och Säffle köping s. 31 omtalas i Karlstads dombok (året ej meddelat) "marknadsplatsen vid Knussedh". S. led. *sund* synes här ha bet. 'smal vattenförbindelse över huvud taget' (jfr säteriet *Sund*) och ingår i gen. i f. led. av det gamla namnet *Sundsbacken* (se ovan). Ett numera bebyggt område, förr en myr, kallas **Skråbuken**, vilket namn säkerligen är förkortning av **Skråbukemyren*, i sin tur en folketymologisk omtolkning av **Skråpuk(e)myren*.

På 1670-talet hölls olaga krog i en stuga inom S:s område, nu kallad **Hyttan**, förr **Skarphyttan** (Skarphyttan 1670 1671 db, Hyttan 1773 Fw s. 316), och belägen "icke långt uppifrån den ort, där Wänersbårgz och andra Lastedraghare anlända att afhämta sin Last och gå till bakars igen" (1671 db s. 320), tydligen vid den nyss nämnda fors. Om någon hytta funnits där, är icke känt, men det är naturligtvis möjligt. - Fernows uppgift (Fw s. 316), att smälthyttan för "Boxeruds silvergruvor" funnits där, måste tagas med stark kritik. Namnet kan vara ett uppkallelsenamn efter *Skarphyttan* i Färnebo hd (SOV III s. 27), framkallat, enligt i orten gängse uppgift, av att *skarprättaren* bodde där.

1 Säffle

Säffle herrgård, Säffle gård 2 fr (sät.). - Säfigla 1455 dipl, Sefölle 1499 dipl. - Sefle 1540, Sefölla 1542, -föl 1543, Säefiöll 1546, Seffölle 1548, Sefiöl(l) 1550 1551, Säffiöll 1568, Sefföll 1572 1581, Sefföl 1576, Sefell 1585, -föll 1590, Seffel 1600, Sneföll 1610, Säfööll 1621, Säfell 1624, Säffle 1686 **1877** Säfle 1715 jb. - Seffela 1546 tl, Seefülle 1556 tl, Seefyl 1572 tl, Seffele 1660 tl 1717 lh, Säfööll 1602, Säfö(l) 1603 värml. db, Säffäle 1647 db, Säfföle 1648 db, Seffle 1670t. ggk 1773 Fw s. 313 1750 1914 kb 1788 1848 lh Rg ek bek GS, Säffle 1642 db 1783 lkk 1808 Hln. ~ Ä. jbr frälshmn 2 mtl (1686 i Tvetta sn, saknas jb 1625-85). Namnets härledning är okänd. Säffle jvst ligger på ägora. Jfr också *Säffle*, köping.

1 Tibble

1 fr (ladugård). - Tÿbble 1540 1686, Töbölle 1542 1576, Tibelle 1543, Tebbelle 1546, Tebölle 1548 1550, Tebelle 1551, Tÿböll 1572 1590, Teböll 1581, Tibell 1585, Tybelle 1600, Tÿbele 1610, Tÿble 1621 1715, Tÿbyle 1660, Tÿbbelle 1680, Tibble 1725 **1877** jb. - Tibböl 1546 tl, Tibbÿl 1556 tl, Tibbele 1572 tl, Tÿbböll 1590 tl, Tibble 1662 db, Tible 1750 kb. ~ Ä. jbr frälshmn 1 mtl. Nämnes ej i dagligt tal. Hör under Krokstad. Namnet är en urspr. sammansättning *Thyk*, *Thikböle*, vari f. led. är en biform till ordet *tjock* och s. led. ordet *böle* 'bostad, gård, hemman'. Namnet betyder sålunda 'den tätt bebyggda gården' eller möjligen 'den stora gården'. Se vidare A. Noreen i Minnesskrift till Ax. Erdmann s. 1 ff. och jfr Lindroth, NoB 1915 s. 37 ff. En annan tolkning har framställts av J. Sahlgren i NoB 1925, s. 204.

Vallnästorp

Nämnt på Gometriskas Jordeboken 1648 på samma kartsida som Gunnarsbol.

1 Våle

1/4 sk. - Wåleth 1584, Wålom 1585, Wålett 1590 1633, Wålit 1600, Wållet 1680, Wåhlet 1660 1877, Våle **1917** jb. - Våleth 1590 tl, Vålle 1629 tl, Vålle 1629 tl, Wåhle 1648 1840t. lh 1914 kb, Wåle 1690t. b. 1800t. lh 1750 kb 1808 Hln, Vålet ek bek GS. ~ Första g. jb 1584, 1585 kronotorp, sedermera hmn 1/4 mtl. Namnet är troligen urspr. pl. av värml.dial. *vål*'svedjefall'.

1 Vässby

1 sk. - Väsby 1540, Wesby 1542 1600, -bi 1548, -bin 1551, Vesbinn 1546, Wäsby 1568 1680, Wässby 1572 1715, Wäsby 1825 1877, Vässby **1917** jb. - Vesbyn 1540 Skjb s. 172, 173, Vesby 1546 tl, -bÿ 1556 tl, Vässby 1629 lh, Wästby 1629 värml. db 1840t. lh. ~ Ä. jbr kyrkohmn (präste) 1 mtl (1551 i Bro sn). Förra leden är urspr. *väst*- 'västra'. Gården ligger sydväst om *Nolby*.

1 Återslöp

1 sk. - Ottesloff, Ottisloff 1503 N. o. H. II s. 72, 93. - Åtterslöp(h) 1540 1621, -lop 1568, -lagh 1585, -löp 1600, Atthersslöp 1572, Oterslop 1576, Återslop 1581, Åtherslöp 1590, Atterstorp 1610, Återslop 1633, Åthersslop 1660, Återslöpp 1680, Återslöp 1686 **1877** jb. - Otterslöp 1546 tl, Ått'slöp 1556 tl, Åtherslöp 1564 tl, Åtherslep 1581 tl, åtterslep 1621 värml. db, Återslöp 1600 tl, Åtterslöpp 1619 db, Återslöpp 1633 db, -slöpp 1651 db, Oterslöp 1640 db, Utterslöp 1745 lh, Åtterslöp 1790t. lh. ~ Ä. jbr skattehmn 1 mtl. F. led. är kanske gen. av ett mot fno. *Attarr* (biform till *Öttar*) svarande mansn. S. led. är fvs. *löp* 'lopp', här väl i bet. 'strömfåra', avseende det bredvidliggande partiet av Byälven.

Återslöpstorp

- Atth'sslötårp 1572, Otersloptorp 1573 jb. - Återslöppztorp 1634 db. ~ Jb 1572-73 skattetorp. Hörde väl till hmn *Återslöp*.

1 Öcken

1 sk. - ?Ökn 1435 dipl, Ochen 1503 N. o. H.
 II s. 72, ?Öckn' 1535 fogderäk. - Ökne 1540,
 Ökne 1542, Öckne 1568, Öckne 1546
 1550, Öichnn 1572, Öchenn 1576 1581,
 Öcknenn 1585, Ökn(n)a 1590 1725, Öckna
 1633 1686, Öken 1825 1877, Öcken **1917** jb.
 - Öckn 1546 1590 tl, Ökn 1546 tl 1759
 1780t. lh, ?Ägdth 1556 tl, Öcht 1564 tl,
 Öckn 1572 1581 tl, Öcken 1629 tl 1790t. lh
 1808 Hln Fre 1914 kb, Öckna 1603 värml.
 db, Öken, Ökna 1631 db, Öckne 1633 db. ~
 Ä. jbr skattehmn 1 mtl. Namnet är
 fsv *öbken* 'ödemark'. - En hemmansdel
 kallas **Punglätan**, ett gammalt krognamn.
